

Emlékkönyv
EGYED ÁKOS

születésének nyolcvanadik évfordulójára

Különnyomat

Kolozsvár, 2010

Megjelent a

nka

Nemzeti Kulturális Alap

és a

támogatásával

Szerkesztette PÁL JUDIT, SIPOS GÁBOR

@ Szerzők, 2010
Erdélyi Múzeum-Egyesület

Felelős kiadó: BIRÓ ANNAMÁRIA

Korrektúra: MEZŐ PIROSKA
Tördelés: VIRÁG PÉTER

Nyomdai munkálatok: GLORIA és IDEA, Kolozsvár
Felelős vezető: NAGY PÉTER

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Egyed, Ákos

Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára ; szerkesztette /
Pál Judit és Sipos Gábor. - Cluj Napoca : Societatea Muzeului Ardelean, 2010
ISBN 978-606-8178-15-8

I. Pál, Judit (ed.)

II. Sipos, Gábor (ed.)

94(498.4)

Tartalom

EGYED ÁKOS nyolcvanéves.....	7
IFJ. BARTA JÁNOS Mezőgazdasági irodalmunk társadalomszemlélete a XVII–XVIII. században	11
BÁTHORY LAJOS Gazdasági élet és iparfejlesztés a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara hatósági kerületén (1868–1900)	17
BENKŐ SAMU Hruscsov Londonban és a fekete Pobeda autó Kolozsváron	23
COROI ARTUR A karatnai református anyaegyházközség megalakulása 1744-ben.....	27
CSEREY ZOLTÁN Háromszék részvétele az osztrák–török háborúban (1788–1791)	35
CSETRI ELEK Csendes Zoltán (1924–1959).....	47
CSIKÁNY TAMÁS „Heydte a futásban utolérhetetlen volt”	53
CSORBA LÁSZLÓ Az erdélyi reneszánsz főpap esete a magyar kommunista hírszerzéssel	59
CSUCSUJA ISTVÁN A magánerdők okszerű gazdálkodásának kibontakozása Erdélyben a XIX. század második felében	69
DÁVID GYULA A Dobai-memorandumtól a szamosfalvi sínekig. Szabédi László a magyar forradalom után	75
EGYED EMESE Ideál vagy utópia? Kovachichék <i>Planuma</i> (1814).....	85
EGYED PÉTER Az erdélyi magyar filozófia egykor és ma.....	91
GAAL GYÖRGY Gyulai Pál és Kolozsvár.....	95
GARDA DEZSŐ Az 1581. évi gyergyószentmiklósi falutörvény	107
GEBEI SÁNDOR II. Rákóczi Ferenc és az Erdélyi Fejedelemség.....	113
GERGELY ANDRÁS Az 1849. évi erdélyi (első) orosz intervenció a porosz diplomácia tükrében	123

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY	
Egy politikai diskurzus a XIX. század kezdetéről.....	129
HERMANN RÓBERT	
Kővári László kiadatlan haditudósítói jelentései 1849-ből.....	135
HORN ILDIKÓ	
Báthory Kristóf uralmi rendszere.....	143
JAKÓ KLÁRA	
„...csak induljunk tractában”. Diplomáciai írásbeliség és protokoll az Erdélyi Fejedelemség külkapcsolataiban	149
JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA	
Asztalok rendelése és a fejedelmi konyha Bethlen Gábor erdélyi udvarában	155
KISS ANDRÁS	
Mátyás király Kolozsvár részére kibocsátott okleveleinek szerepe a város továbbfejlesztésében	163
KOVÁCS ANDRÁS	
A sepsiszentgyörgyi vártemplom reneszánsz ajtókeretéről.....	171
W. KOVÁCS ANDRÁS	
Megyeszékhelyek a középkori Erdélyben.....	177
KOVÁCS KISS GYÖNGY	
Kolozsvári szőlők és borok a fejedelemség korában	189
MISKOLCZY AMBRUS	
Kazinczy és Széchenyi.....	199
CAMIL MUREȘANU	
Câteva date despre episcopul de Oradea Ignatie Darabant.....	205
OBORNI TERÉZ	
A végek őrzői – adalék a kézdiszéki Bereck oppidum kora újkori történetéhez.....	209
OROSZ ISTVÁN	
Történelmi tudat és nemzeti identitás	215
PÁL-ANTAL SÁNDOR	
Népességi viszonyok Háromszéken a XVIII. század elején	227
PÁL JUDIT	
Az identitás változásai: az 1848-as forradalom és a szamosújvári örmények.....	237
PAP FERENC	
A méz, a viasz és a faggyú a kolozsvári árukivitelben (1599–1637)	249
PAPP KLÁRA	
Jósika János és az 1825. évi pozsonyi országgyűlés.....	259
SIMION RETEGAN	
Strategii matrimoniale în societatea rurală românească din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea	269
RÓTH ANDRÁS LAJOS	
Az erdélyi gyümölcstermesztésért.....	277

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ	
A fejedelemség kori Marosvásárhely öröklési mechanizmusai	285
SAS PÉTER	
Kelemen Lajos és Máthé János kapcsolata levelezésük tükrében	291
SIPOS GÁBOR	
Rozsnyai Dávid török deák válópere	301
SÓFALVI ANDRÁS	
Firtos történetei	307
TÜDŐS S. KINGA	
Egy székely lófő karrierje: kézdiszentléleki Mátyus alias Mátis János székely főkapitány	315
VEKOV KÁROLY	
A Kossuth-kultusz és Kolozsvár	325
VELIKY JÁNOS	
A politikai viták szemantikai hálója a reformkor második évtizedében.....	335
VELKEY FERENC	
A kaszinó-jelenet, ahogyan Széchenyi interpretálta és Kemény lejegyezte	343
VINCZE ZOLTÁN	
„Hogy az utókor és ezutáni nemzedék is láthassa...” 1848–1849-es ereklyék adománylevelei	353
ZEPECZÁNER JENŐ	
Adatok Orbán Balázs hiteles életrajzához és tudományos munkásságához	361
Egyed Ákos nyomtatásban megjelent írásai (ÚJVÁRI MÁRIA).....	369
Rövidítések jegyzéke	427

Megyeszékhelyek a középkori Erdélyben*

1997-ben megjelent tanulmányában Csukovits Enikő részletekbe menően tisztázta a középkori Magyarország megyeszékhelyeivel kapcsolatos valamennyi kérdést.¹ Eszerint a XIV. század első évtizedeire az egész Magyarország területén kialakult nemesi vármegye székhelyének a hetente vagy kéthetente tartott vármegyei ítélőszék, a *sedes iudiciaria* (*sedria*) helyszínéül szolgáló település tekinthető. A *sedria* mellett a megyei bíraskodás másik helyszíne Magyarországon a nádor (esetleg más bíró) nevében egy vagy több vármegye számára tartott közgyűlés volt.² Erdélyben a vajda, olykor az alvajda tartott ugyan a XIV. század első felében az egyes vármegyék számára közgyűléseket,³ ez a szokás azonban a század második felére megszűnt, és a továbbiakban csak a hét erdélyi vármegye nemessége, továbbá ezenkívül – királyi parancsra – a székelyek és szászok számára tartott tordai közgyűlések maradtak meg.⁴ Az előbbi, részlegesnek nevezhető congregatiókhoz képest a tordait olykor általánosabb közgyűlésnek (*congregatio generalior*) nevezték.⁵ Körülbelül 1340-től fogva azonban az egyes vármegyék bíraskodásának a helyszínévé kizárólag a vármegyei ítélőszék vált. Csukovits – tanulmánya függelékeként – táblázatban sorolta fel az egyes megyék *sedria*helyeként szolgáló helységeket 1526-ig, megjelölve az időtartamot, amíg ezt a funkciójukat betöltötték, illetve azt is, hogy vármegyei ítélőszékeket a hét mely napján volt szokás tartani.⁶ A hét erdélyi vármegye által kibocsátott középkori (1542 előtti) oklevelek átnézésével lehetővé vált a jegyzéket némiképpen bővíteni (az ebből kimaradt erdélyi vármegyék: Belsőszolnok, Fehér, Kükküllő, Torda), illetve az ítélőszékek helyváltoztatását jobban megfigyelni. Az alábbiakban ezt a mozgást mutatjuk be mind a hét erdélyi vármegye esetében.

Az említett tanulmány szerint a *sedriák* helyszínéül szolgáló helységek általában sűrűn települt vidéken, főútvonal mellett feküdtek, de nem ismert, hogy ezen túlmenően

* A tanulmány az Erdélyi Múzeum-Egyesület kolozsvári Kutatóintézetében készült, a szerző az EME munkatársa. Az *Erdélyi okmánytár* IV. kötetének – illetve az ehhez kapcsolódó adattáraknak – előkészítését az EME, a Magyar Tudományos Akadémia Határon Túli Magyar Tudományos Kutatásért Programja és az Országos Tudományos Kutatási Alaprogram K 78324 TRT sz. pályázata támogatja. – A tanulmányban alkalmazott általános rövidítések: cs = család, család; ed. = közölve; gyűjt. = gyűjtemény, -e; k. = körül; lt = levéltár, -a; mlt = magánlevéltár; okl. = oklevelek; v. = város; vm. = vármegye.

1 Csukovits Enikő: *Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle XXXIX* (1997). 3–4. sz. 363–386. A középkori Magyarország vármegyéiről megjelent legújabb összefoglalás, az ide tartozó szakirodalom áttekintésével együtt: Tringli István: *Megyék a középkori Magyarországon. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Bp.–Piliscsaba 2009 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III). 487–518.

2 Csukovits: *i. m.* 365.

3 Szécsényi Tamás erdélyi vajda (1321–1342) valószínűleg csak Doboka vm. nemessége részére Bonchidán tartott közgyűlése: CDTrans II. 673. sz. (1330. IV. 24.); II. 675. sz. (1330. V. 11.); Doboka és Kolozs vm. részére ugyancsak Bonchidán tartott közgyűlése: uo. II. 962. sz. (1337. XII. 2.); Désen tartott közgyűlése: uo. II. 961. sz. (1337. XI. 27.). Derencsényi Pető erdélyi alvajda (1337–1342) Szolnok, Doboka és Kolozs vm. részére Bonchidán tartott közgyűlése: uo. II. 1055. sz. (1339. XI. 8.).

4 Janits [=Borsa] Iván: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. Bp. 1940. 38, 47.

5 CDTrans II. 966. sz. (1337. XII. 10.).

6 Csukovits: *i. m.* 381–385.

milyen szempontok alapján választott magának a megyék hatósága székhelyet, és azt sem tudjuk, hogy egyáltalán ők választották-e, vagy netán a vajda jelölte ki számukra. Az erdélyi megyei oklevelek is csak annyit árulnak el, hogy az ítélszéket *in sede nostra iudiciaria* tartották; a megyeszékhelyek között egyaránt találunk jelentéktelen falvakat és királyi várost is.

Belsőszolnok vármegye sedriaszékhelyéről – több kelethely nélküli oklevél (1325, 1329)⁷ után – csak későn, 1368-ban hallunk, ekkor a vármegye hatósága a megye egyik városában, Désen ülésezett.⁸ Ugyanez maradt a helyszín 1468-ig,⁹ de olykor más helységeken is bocsátott ki oklevelet a vármegye (1398-ban egy alkalommal bírságoló oklevelet *Rettegen*,¹⁰ elismervényeket és egy kötelezvényt 1399-ben, illetve 1400-ban *Bekén*,¹¹ azonban 1398-ban és 1399-ben is Désen tartottak ítélszéket¹²). 1470-től az ítélszék Désről *Szentgyörgyre*¹³ költözött. Mindkét település, Dés és Vízszentgyörgy is jelentős folyó, a Szamos, illetve a Kis-Szamos mellékén, a Kolozsvárról Bonchida érintésével Dés felé tartó út mentén feküdt. Dés királyi város volt (*civitas*, majd *oppidum*), Vízszentgyörgy ellenben kisnemesi birtok (a Makrai és a Hermán nemzetségbeli Szentgyörgyi családé¹⁴). 1370-ben a vármegye ispánja a Déshez egyébként közeli Bálványosvár várnagya is volt,¹⁵

7 Az első megyei – de kétes hitelű – oklevél: CDTrans II. 532. sz. (1325. IX. 18.); a következő, ugyancsak keltezési hely nélküli: uo. II. 537. sz. (1325. X. 4., kétes hitelű okl.); majd napi keltezés és kelethely nélküli, csak tartalmi említésből ismert: MOL, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 30367, ed.: CDTrans II. 662. sz. (1329. [VIII. 27. k.]).

8 Ub II. 317–318 (1368. VIII. 23.); *A Wass család cegei levéltára*. Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közlésezi W. Kovács András. Kv. 2006 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3.; a továbbiakban: WassLt). 155. sz. (1370. VI. 5.).

9 DL 62892, ed.: *Documente privitoare la istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. II/2. Adnotate și publicate de N. Densușianu. București 1891. 186 (1468. VIII. 17.), ed.: Ub VI. 348 (3636. sz.).

10 *A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. Szerk. Barabás Samu. I–II. Bp. 1895 (a továbbiakban: TelOkI) I. 268 (1398. [VII. 2. k.], in *Retek*, f. IV. [---] *Visit.*). – Retteg ekkoriban a csicsói uradalomhoz tartozott, tehát királyi tulajdon, amit az erdélyi vajda kezel. L. Engel Pál: *Magyarország a középkor végén*. Bp. é. n. [CD-ROM] (a továbbiakban: Engel: *Térkép*), Retteg; Tagányi Károly–Kádár József–Réthy László–Pokoly József: *Szolnok–Doboka vármegye monographiája*. I–VII. Deés 1901–1905 (a továbbiakban: Kádár–Tagányi). V. 497.

11 TelOkI I. 271 (1399. XII. 10.); uo. I. 272–273 (1400. IX. 1.); uo. I. 273 (1400. X. 6.). – Beke elnéptelenedett település Néma közelében, a Désre menő nagy út mellett; kisnemesi birtok (1288: CDTrans I. 433. sz., kétes hitelűnek minősítve; l. még Kádár–Tagányi II. 141).

12 TelOkI I. 264–265 (1398. V. 22.); uo. I. 265 (1398. VI. 26.); uo. I. 266 (1398. [VIII. 21. ?]); TelOkI I. 271 (1399. k.).

13 Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a ROLKMIg, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár és a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár őrizetében; a továbbiakban: ENMLt), Kornis cs. lt. 1470. VII. 4., fényképmásolata: MOL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 257678; DL 62984 (1509. II. 14.). Vízszentgyörgy, ma puszta Széplak közelében. – A vm. 1539-ben már Németiben bocsátott ki oklevelet (Beszterce v. lt. 1539. VI. 12., in *oppido Nemethy*, f. V. p. *Corp. Chr.*). Az oklevelet azonban 2010-ben Beszterce lt.-ban (ROLKMIg) már nem sikerült fellelni. Forrás: Berger, Albert: *Urkunden Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*. I–II (1203–1570). Aus dem Nachlass herausgegeben von Ernst Wagner. Köln–Wien 1986; III (1571–1585). Begründet von Albert Berger. Mit Ioan Dordea, Ioan Drăgan und Konrad G. Gündisch herausgegeben von Ernst Wagner. Köln–Weimar–Wien 1995 (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens. Bd. 11/I–III; a továbbiakban: Berger: *Regesten*). I. 1413. sz.

14 Kádár–Tagányi III. 5; VII. 114; Engel: *Térkép*, Ds, Széplak.

15 [Derencsényi] Pető fia: János magister, Belsőszolnok vm. ispánja (1370: WassLt 155. sz.) és Bálványos vár várnagya (1364: TelOkI I. 133; 1371: Ub II. 366).

de a sedria helyét ez nem befolyásolta. A sedriákat kéthetente,¹⁶ 1368-tól szerdánként (*feria quarta*) tartották (akárcsak a helyszíniül szolgáló Dés hetivásárát),¹⁷ ám a vármegye hatósága olykor vasárnap is oklevelezett, például egyezséget foglalt írásba.¹⁸

Doboka vármegye legkorábbi oklevele 1305-ből való,¹⁹ a megyei oklevelek keltezésének helyszíne ennek legkorábbi feltüntetésétől fogva (1334–1350) *Bonchida* volt,²⁰ rövid kitérével (1364, 1367–1369: *Jenő*; 1371–1372: *Lóna*; 1378: *Válaszút*; 1379–1380: *Jenő*²¹). 1384-től azonban az ítélőszék helyszíne újból *Bonchida oppidum* 1544-ig.²² 1545-ben Doboka vármegye nemességének egyeteme (*universitas nobilium comprovincialium, iuratorum et assessorum comitatus de Doboka*) Szék mezővárosban bocsátott ki ugyan oklevelet, de a sedria ezután visszatért Bonchidára (1546).²³ Kivételt csak akkor találunk, ha a szolgabírák a sedriaszékhelyen kívül vizsgálatot tartottak, és az oklevelet a vizsgálat helyszínén kiállították (1439: *Doboka* falu; 1516: *Cege*; 1524–1525: *Szentegyed*²⁴), vagy ha a vajdai közgyűlés alkalmával állítottak ki Tordán és a mellette fekvő Keresztesen oklevelet.²⁵ Az 1422. évi, Apahidán kelt megyei oklevél, amelyben tévesen szerepel Doboka vármegye neve, voltaképpen Kolozs vármegye kiadványa, amint azt a szolgabírák neve is mutatja.²⁶ Olyan oklevél is fennmaradt, amely Bonchidán kelt, és a kibocsátók egyikét, Bádogi Lászlót Kolozs megyei ispánnak írja. Ez az oklevél valójában Doboka vármegye hatóságának a kiadványa, mert a benne említett két szolgabíró korábban is dobokai szolgabíróként szerepelt.²⁷ A sedriahely kiválasztásában a fő szempont itt is a könnyű megközelíthetőség volt. Doboka vármegyében a legállandóbb sedriahely, Bonchida a Kis-

16 Bíróság kifizetésének elhalasztása a 15. napra: TelOkI I. 265 (1398. VI. 26.); perhalasztás a 15. napra: uo. I. 537–539 (1435. V. 4.).

17 Ub II. 317–318 (1368. VIII. 23.); TelOkI I. 239–240 (1392. VIII. 14.) stb. – Dés vására: CDTrans II. 966. sz. (1377. XII. 10.).

18 TelOkI I. 261 (1397. XI. 4., in *Dees, dom. a. Martini ep. et conf.*).

19 CDTrans II. 47. sz. [1305. XI. 25. e.]. Az ez utáni kelet hely nélküli oklevelek: uo. II. 707. sz. ([1331. k.] VI. 15.); uo. II. 765. sz. (1332. XII. 21.).

20 CDTrans II. 794. sz. (1334. I. 17.); uo. III. 559. sz. (1350. II. 16.).

21 Jenő: TelOkI I. 131–132. (1364. V. 7.); WassLt 146. sz. (1367. VI. 29.); uo. 152. sz. (1369. VI. 26.); Lóna: uo. 156. sz. (1371. XI. 18.); uo. 158. sz. (1372. III. 9.); uo. 159. sz. (1372. IV. 6.); Válaszút: uo. 171. sz. (1378. VI. 29.); Jenő: uo. 173. sz. (1379. VIII. 16.); uo. 174. sz. (1379. IX. 27.); uo. 176. sz. (1380. I. 24.).

22 WassLt 190. sz. (1384. VIII. 16.); Berger: *Regesten* I. 816. sz. (1525. III. 21.); WassLt 664. sz. (1540. III. 16.); ENMLt, Kemény cs malomfalvi lt, középkori okl. 99. sz., (1544. XI. 11., f. III. p. *Omn. sanct., in oppido Bonchyda, loco scilicet sedis nostre iudicarie*). – Ebben az időszakban az egyetlen kivétel Lóna: WassLt 276. sz. (1407. V. 31.).

23 ENMLt, Kemény cs malomfalvi lt, középkori okl., 101. sz. (1545. III. 24., in *oppido Zeek, f. III. p. dom. Iudica*); ROLKmlg, Beszterce v lt, 1546. VI. 8. (in *oppido Bonczyda, loco scilicet sedis nostre iudicarie, f. III. Asc. dom.*), ed.: Berger: *Regesten* 1779. sz.

24 Doboka: DL 74071 (1439. V. 19.); Cege: WassLt 619. sz. (1516. III. 7.); Szentegyed: WassLt 639. sz. (1524. X. 11.), említi a korábbi, Bonchidán tartott ítélőszéket; WassLt 645. sz. (1525. II. 22.).

25 Egyezséglevél: DL 73688 (in *villa Kerezty*, 1361. XII. 14.); alvajdai parancsra elvégzett vizsgálatról jelentés: *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*. Intocmit de Belu, S.–Dani, I.–Răduțiu, A.–Pervain, V.–Gündisch, K. G.–Rusu, A.–Andea, S.–Gross, L.–Dincă, A. Vol. X–XV. Buc. 1977–2006 (a továbbiakban: DocRomHist C). XII. 114–117. (1362. XII. 13.); kötelezvény: WassLt 175. sz. (1379. XI. 28.).

26 TelOkI I. 462 (1422. IX. 30.). Az itt említett szolgabírák: Mócsi Sandrin fia: Miklós (1419–1424, 1429–1435) és Macskási Péter (1410, 1422–1424, 1425, 1429) Kolozs vm. szolgabírái.

27 WassLt 435. sz. (1444. XII. 15.). A két Doboka vm.-i szolgabíró: Sztrigyi György (1443–1446) és Fodorházi András (1443–1445); vö. az előtte és utána kelt dobokai oklevéllel: WassLt 434. és 436. sz.

Szamos mellékén feküdt, fontos utak csomópontjában.²⁸ A megyeszékhely ingadozása ennek a vármegyének az esetében jelentéktelen, mondhatni látszólagos: Jenő, Lóna, Válaszút és Szék is Bonchida szomszédai, a településcsoport pedig a kelet–nyugat irányban hosszan elnyúló vármegye centrumában fekszik. Dobokában a sedriákat kéthetenként,²⁹ kedden (*feria tertia*) tartották, akárcsak Bonchida hetivásárát.³⁰ Szék és Bonchida mezővárosok királyi birtokok voltak (utóbbi 1387-ig, attól fogva pedig a losonci Bánffy családé, akárcsak Válaszút), Jenő és Lóna pedig kismemesi birtokok.³¹

Fehér vármegye ispáni tisztségét a XIV. század elejétől a mindenkori erdélyi alvajda töltötte be.³² (A XIII. században az erdélyi vajda már egyben Fehér vármegye ispánja is;³³ az alvajda ezt a tisztséget öröklí meg, illetve veszi át ezt az ispáni funkciót.³⁴) Az első ismert megyei oklevél *Sülyén* kelt 1320-ban,³⁵ a következő, ugyanabban az évben, *Csesztvén*.³⁶ 1322-ből két vármegyei oklevél maradt fenn, mindkettő *Tövísen* kelt.³⁷ 1339-től³⁸ a XV. század közepéig (1455-ig)³⁹ kivétel nélkül minden vármegyei oklevelet *Szentimrén* állítottak ki. Az ispáni tisztséget is betöltő alvajdák utoljára 1406-ban szerepelnek

- 28 A megye úthálózatára I. Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I³–IV. Bp. 1987–1998. (A továbbiakban: Győrffy) II. 55, 57.
- 29 Pl.: TelOkl I. 419 (1415. XII. 17.) és uo. I. 419–420 (1415. XII. 31.); uo. I. 421–422 (1416. III. 24.) és uo. I. 416–423 (1416. IV. 7.).
- 30 CDTrans III. 559. sz. (1350. II. 16., in *Bunchida, III. f. p. Invocavit*); TelOkl I. 135–136 (1364. VIII. 20., a sedria: VIII. 13-án, f. III. a. *Assumpt. virg.*). – Vasárnap kelt oklevelek: CDTrans II. 707. sz. ([1331. k.] VI. 15., in *Vithi et Modesti*); hétfőn: uo. II. 765. sz. (1332. XII. 21., in *Thome ap.*); uo. II. 794. sz. (1334. I. 17., in *Bonchyda, in Anthonii conf.*); uo. III. 62. sz. (1341. VI. 18., in *Bonchyda, f. II. p. oct. Corp. Chr.*) stb. – Bonchida vására: uo. II. 966. sz. (1377. XII. 10.).
- 31 Engel: *Térkép*; Győrffy II. 87–88 (Szék), 61–62 (Bonchida), 93 (Válaszút), 73 (Jenő), 77 (Lóna); Kádár–Tagányi VI. 380 (Szék). Bonchida eladományozása: *Zsigmondkori oklevéltár*. I–II/1–2 (1387–1410). Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951–1958. III–VII (1411–1420). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Bp. 1993–2001. VIII–IX (1421–1422); Borsa Iván–C. Tóth Norbert. Bp. 2003–2004; X. (1423). C. Tóth Norbert. Bp. 2007 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43.; a továbbiakban: ZsOkl) I. 91. sz. (1387. VI. 3.).
- 32 Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp. 1996 (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.; a továbbiakban: Engel: *Archontológia*) I. 247.
- 33 *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I/1–II/4. Ed. Emericus Szentpétery et Iván Borsa. Bp. 1923–1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 9, 13.). I/1–3. 189. sz. (1200, Zárai Állami Lt, DF 286751); uo. I/1–3. 195. sz. (1201: Kisfaludy cs lt, DL 61124); CDTrans I. 146. sz. (1227: Esztergomi káptalan mlt, DF 238224).
- 34 1320-ban Mihály erdélyi alvajda már Fehér vm. ispánja (CDTrans II. 349. sz., 1320. II. 19.).
- 35 CDTrans II. 349. sz. (1320. II. 19., in *villa Syle, f. III. p. Invocavit*). Megjegyzendő, hogy mivel a MOL Mohács előtti gyűjteményének digitális katalógusa az erdélyi alvajdák által Fehér vm.-i ispáni minőségben (a két ottani szolgabíróval együtt) kibocsátott okleveleket olykor megtévesztően alvajdaiként regisztrálja, e vm. kiadványainak sorozata a későbbiekben még valószínűleg bővíthető lesz. Vö. *Collectio diplomatica Hungarica*. A középkori Magyarország digitális levéltára. *Digital archives of medieval Hungary*. A Magyar Országos Levéltárban (MOL) a Mohács előtti gyűjteményekhez 1874–2008 között készült levéltári segédletek és oklevelek elektronikus feldolgozása (DL-DF 4.3). Szerk. Rác György. Bp. 2008.
- 36 CDTrans II. 350. sz. (1320. II. 28., in *villa Chiezue, f. V. a. Oculi*).
- 37 Uo. II. 421. sz. (1322. III. 3., in *villa Thywys, f. IV. a. Reminiscere*).
- 38 Uo. II. 1033. sz. (1339. V. 12., in *Sancto Emerico, f. IV. a. Penth.*); DL 30830 (1455. VI. 12., in *Zenthemreh, XII. d. oct. Penth.*). – Az 1336-ból fennmaradt Fehér vm.-i oklevél kelethelye bizonytalan, talán az is már Szentimre (CDTrans II. 875. sz.).
- 39 DL 30830 (1455. VI. 12., in *Zenthemreh, XII. d. oct. Penth.*). – Fehér vm. 1478. évi oklevelének eredetije (ENMLt, Nemes cs lt, DF 257899) a kutatás számára hozzáférhetetlen, fényképmásolata pedig, minthogy az írás kopott, olvashatatlan.

a szolgabírák mellett az oklevélkibocsátók között,⁴⁰ ezután a vármegyei oklevelekben az alispán – az alvajda helyettesítője az ispáni tisztségben – tűnik fel a szolgabírák mellett. 1478-ban és 1479-ben⁴¹ a Fehér vármegyei alispánok és a szolgabírák *Szentkirályon* bocsátanak ki oklevelet. 1483-ban,⁴² 1499-ben⁴³ és 1510-ben⁴⁴ *Enyed* mezővárosban működött a sedria, és itt maradt legalább 1525-ig.⁴⁵ Kezdetben a kialakulatlan megyeszékhely és a polgárháborús viszonyok között⁴⁶ az oklevelek keltezési helyszíne (1320, 1322: Sülye, Csesztve és Tövis) alkalmi volt, és az erdélyi vajda pillanatnyi tartózkodási helyéhez igazodott. Ezután (1339–1455 között) a sedria színhelye Szentimre lett. Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató tevékenységét az octavális törvényszékeken a XIV. század elejétől az alvajdák látták el, ez pedig a XIII. század végétől a XV. század 30-as éveig a Fehér vármegyei *Szentimrén* működött.⁴⁷ Az alvajda tehát ekkoriban a vármegye ügyeit is onnan intézte. Az a tény, hogy Szentkirály (1478–1479), majd a vele szomszédos Enyed lett a sedria székhelye (1483–1525), továbbá az, hogy az itt kelt oklevelek kibocsátói között nem találjuk a szolgabírák mellett a Fehér vármegyei ispánt, az alvajdát, hanem ennek helyettesét/helyetteseit – akik a Fehér vármegye alispáni címét viselik – azt mutatja, hogy e vármegye ügyei elszakadtak az alvajdától. Ez lehet tehát az oka a vármegyei ítélszék Szentimréről történő elköltöztetésének is. E három település mindegyike az egykor a rómaiak által épített nagy út nyomvonalán fekszik;⁴⁸ Szentimre a XV. század elejéig királyi, attól fogva nemesi birtok, akárcsak Szentkirály, Enyed pedig az erdélyi káptalan birtoka.⁴⁹ Az ítélszékeket meglehetősen rendszertelenül (a hét különböző napjain), de a XIV. század közepétől, amikor már jól követhető, mindig nagyobb egyházi ünnepek nyolcadán tartották.⁵⁰ 1525-ben már nem az alispán és a szolgabírák, hanem a vármegye

40 ZsOkl II/1. 4792. sz. (1406. VI. 6.).

41 DL 45724 (1478. V. 17.), ed.: Ub VII. 178. (4247. sz.); Béldi cs bodolai lt, [1479.] II. 9. Az oklevél szövegét Franz Zimmermann 1890. évi kéziratos másolata őrizte meg. L. a Román Országos Levéltár Szeben megyei Igazgatósága (Szeben), Szász Nemzeti és Szeben v lt (a továbbiakban: SzNlt), Zimmermann Fr.: *Urkundenbuch* XIII. 36 (kézirat), ed.: Ub VII. 207 (4296. sz.).

42 Kemény cs csombordi lt, 1483. III. 12. (1585. II. 15-i átiratából; a Kemény cs csombordi lt-t 1897-ben Nagyenyeden, Alsófehér vm. levéltárában volt, ma pedig a ROLKmlg.-án őriznek, de 2009-ben az idézett oklevelet ott nem találtuk), ed.: Magyarai Károly: Regesták Alsófehér vármegye levéltárából. TTár Új folyam VIII(1907). 101.

43 Kolozsmonostori konvent mlt a Batthyaneum őrizetében (1499. IV. 3., DF 275366).

44 ENMLt, Kemény József gyűjt., 1510. IV. 7. (DF 253574), ed.: SzOkl I. 322–323.

45 DL 63036 (1525. II. 1., in oppido Enyed, in vig. Purif. Marie).

46 Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 352–353.

47 Janits: i. m. 33.

48 Fehér vm. úthálózatára l. Györffy II. 124; az egyes települések: uo. II. 186 (Szentimre, Szentkirály), 141 (Enyed 1. sz.).

49 Engel: *Térkép*; Iczkovits Emma: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Bp. 1939 (Település- és népiségtörténeti értekezések 2.) 62 (Szentimre); 62–63 (Szentkirály); 54 (Enyed); Györffy II. 186, 141.

50 *Vízkereszt (oct. Epiph.)*: ZsOkl II/1. 4385. sz. (1406. I. 13.); uo. II/1. 4792. sz. (1406. VI. 6.); *TelOkl I. 327–328* (1408. I. 13.); Gyertyaszentelő Boldogasszony (*oct. Purificatio Marie virg.*): DL 12666 (1435. II. 9.); DL 62911 és Ub VII. 207, 4296. sz. ([1479.] II. 9.); DL 63003 (1515. II. 9.); vigiliáján: DL 63036 (1525. II. 1.); Hamvazószerda (*oct. Cinerum*): DocRomHist C. XI. 97 (1357. III. 5., sedria: III. 1-jén); Ub V. 312, 2727. sz. (1451. III. 19.); Böjtközép (*oct. Medii quadr.*): ZsOkl II/1. 4566. sz. (1406. III. 24.); Húsvét (*oct. Pasce*): SzOkl I. 322–323 (1510. IV. 7.); Pünkösd (*oct. Penth.*): Ub VII. 178, 4247. sz. (1478. V. 17.); DL 30830 (1455. VI. 12., a sedria VI. 1-jén); Ünnapja (*oct. Corp. Chr.*): CDTrans III. 474. sz.; Keresztelő János születése (*oct. Nat. Ioh. bapt.*): DL 12666 (1435. VII. 1.); Szt. András apostol (*oct. Andree ap.*): DL 45760,

nemességének egyeteme (*universitas nobilium*) nevében kelt az oklevél,⁵¹ ami itt is a megyei nemesség közösséggé alakulásának, öntudatának erősödését jelentette.⁵²

Hunyad vármegye hatóságának 1333-ból maradt fenn az első oklevele. A XIV. század utolsó harmadáig *Déván* tartotta ítélszékét (1333–1371),⁵³ ami azzal magyarázható, hogy a vármegye ispánja a XV. század közepéig dévai várnagy is volt.⁵⁴ Olykor a hunyadi ispán a hátszegi várnagyi tisztséget is betöltötte, a XV. század közepétől pedig az ispán mindig Vajdahunyad várnagya is egyúttal.⁵⁵ Az ispáni székhely azonban ekkor már nem befolyásolta a megye sedriahely-választását. 1382-ből maradt fenn adat az első olyan Hunyad vármegyei ítélszékről, amelyet már nem *Déván*, hanem *Barcsán* (a mai Nagybarcsán) tartottak, holott a megye ispánja, aki nem szerepel az oklevélkibocsátók között, ekkor is egyben dévai várnagy.⁵⁶ Ez utóbbi (az ispán, egyben dévai várnagy) – ura, az erdélyi vajda nevében és csak a váruradalmat érintő ügyben – 1387-ben *Déván* bocsátott ki oklevelet,⁵⁷ a sedria továbbra is Barcsán volt, és a XV. században végig ez maradt a vármegye ítélszékének helyszíne.⁵⁸ A vármegye olykor máshol is kiállított oklevelet, 1496-ban például a *Dévától* nem messze fekvő *Kéménden* tanúvallomást foglalt írásba,⁵⁹ valószínűleg az egyik szolgabíró, Kéméndi István házában. Egy másik, egyezséget tartalmazó 1507-es oklevél pedig Bácsiban kelt.⁶⁰ Az „*in sede nostra Barcha*” (1505),⁶¹ „*ex sede Barcha*” (1510),⁶² „*ex sede iudiciaria Barcha*” (1516)⁶³ megfogalmazások szerint azonban a vármegye ítélszékének ekkoriban is Barcsa volt a szokásos színhelye. 1520-ban viszont – ismeretlen okoknál fogva – néhány évre átkerült Bácsiba (1520–1523),⁶⁴ majd ingado-

illetve az erdélyi káptalan mlát a Batthyaneum őrizetében, DF 277589 (1478. XII. 7., ed.: TTár 1890. 151); Kisboldogasszony (*oct. Nat. Marie virg.*): TelOkl I. 147 (1366. IX. 22., említve a IX. 15-i sedria); ENMLt, iktári Bethlen cs lt, DF 255038 (1478. IX. 15.); DL 62994 (1511. IX. 15.). – A jelek szerint Fehér vm. okleveleinek jó része az alvajdai octavális ítélszékek alkalmával kelt.

51 DL 63036 (1525. II. 1., *in oppido Enyed, in vig. Purif. Marie*).

52 Tringli: *i. m.* 515–516.

53 CDTrans II. 786. sz. (1333. IX. 29.); TelOkl I. 168–169 (1371. V. 7.).

54 Engel: *Archontológia* I. 248. – Egyedül Saul magister, Hunyad vm. ispánjának várnagyságáról nem tudunk, valószínűleg csak azért, mert az őt említő oklevél tartalmi átiratban maradt fenn (DocRomHist C. XII. 419–420, 1365. V. 7., DL 28047).

55 Hunyad vm. hatóságának működésére l. W. Kovács András: *Administrația comitatului Hunedoara în evul mediu. Sargetia XXXV–XXXVI* (2007–2008). 203–240.

56 DL 42244 (1382. [XII. 8–12. között], *in Barcha, f. [---] p. Nicolai conf.*).

57 ENMLt, Török Bertalan gyűjt., 1387. X. 16., DF 244533, ed.: ZsOkl I. 260. sz. (*in Deua, f. IV. a. Luce ev.*).

58 TelOkl I. 223. (1390. I. 26.); ENMLt, Lázár cs meggyesfalvi lt, 1410. XII. 2. (DF 257919) stb.

59 DL 31157 (1496. IV. 21. és 1496. V. 1.).

60 Szlovák Nemzeti Levéltár, Révay cs központi lt, DF 260457 (1507. IV. 27): *in possessione Bachy* (és nem *ex sede*) szerepel az oklevélben.

61 DL 30965 (1505. VII. 1.).

62 DL 46960; DL 46961, ed.: Sólyom Fekete Ferenc: Egy ős magyar telep Hunyadmegyében. A *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve* (a továbbiakban: HunyadmÉvk) V(1887–1888). 100–101 (1510. XI. 26.); Román Országos Történelmi Levéltár, Buk. (Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Buc.), Erdélyi oklevelek gyűjt. (Colecția „Documente transilvănene”), XVII/4d, ed.: Feneșan, Costin: Ohaba și Ponor – două moșii românești din Țara Hațegului și stăpânii lor în secolele XV–XVI. *Sargetia XVIII–XIX* (1984–1985). 190–191 (1511. II. 11); uo., XVII/8, ed.: *Sargetia XVIII–XIX* (1984–1985). 191 (1511. IV. 1.).

63 DL 47141, ed.: HunyadmÉvk V(1887–1888). 103 (1516. II. 26.).

64 ENMLt, Török Bertalan gyűjt., DF 244563 (1520. VI. 19.); DL 47374 (1520. IX. 25.); DL 47486, ed.: HunyadmÉvk V(1887–1888). 104 (1523. I. 13.); DL 47499, ed.: HunyadmÉvk V(1887–1888). 104–105 (1523. IV. 14.). – Ebben a korszakban Barcsán kelt egy olyan oklevél, amelynek kibocsátói Barcsai Pál erdélyi protonotárius, továbbá Folti László, bakaji Macskási Gáspár,

zott Barcsa (1524)⁶⁵ és Bácsi között (1528, 1536).⁶⁶ Egy további egyezséget 1531-ben Pestesen foglalt írásba a vármegye.⁶⁷ Az ítélőszékeket 1333–1390 között szerdánként (*feria quarta*),⁶⁸ ezután pedig, 1395–1536 között következetesen kedden (*feria tertia*)⁶⁹ tartották, valószínűleg mindig kéthetenként.⁷⁰ 1528-ban már nem az ispán és a szolgabírák, hanem a vármegye nemességének egyeteme bocsát ki missilist.⁷¹ Déva királyi vár volt, Barcsa és Bácsi kisnemesi birtokok⁷²; Barcsa az Egregy (ma Cserna) völgyében,⁷³ a Vajdahunyadot Dévával összekötő út mentén, Bácsi pedig a Sztrigy völgyében,⁷⁴ a Déváról Hátszegre vezető úton feküdt.⁷⁵

Kolozs vármegye a XIV. században *Kolozson*, más néven Kolozsánán tartotta az ítélőszékét, legkorábbi kiadványa 1312-ből maradt fenn.⁷⁶ Meglehet, Kolozsvár értendő a vármegye 1334. évi oklevelében kelethegyként szereplő *Clusvaron*,⁷⁷ de 1339-től újból Kolozson íródtak a vármegyei oklevelek.⁷⁸ Egy alkalommal, 1358-ban kivételesen a Kolozs szomszédságában fekvő *Kályánon* kelteztek egyazon napon két vármegyei oklevelet (bevallás elmulasztását tanúsító, illetve határjáró oklevelet).⁷⁹ 1359–1378 között újból Kolozs a helyszín.⁸⁰ Legkésőbb 1381-ben azonban a sedriát áttették *Apahidára*⁸¹ (akkori nevén Apáthidára), és itt is maradt a XV. század végéig (1497).⁸² A települést olykor a vármegye ítélőszékének helyszínéként említik az oklevelek.⁸³ Kolozs vármegye egy

Kéméndi Miklós és Kisbarcsai Mihály szolgabíró (ENMLt, Jósika cs hitbizományi lt, 1520. IX. 20., DF 257630).

65 Szlovák Nemzeti Levéltár, Révay cs központi lt, 87/2/5/a, DF 260304 (1524. X. 11.); uo., Révay, 87/2/4, DF 260303 (1524. X. 11.).

66 Staatsarchiv Nürnberg, Brandenburgisches Archiv, Brandenburger Literalien, 1073/5, ed.: Pataki, Iosif: *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*. Buc. 1973 (Biblioteca istorică XXXIX; a továbbiakban: Pataki: *Hunedoara*) 200–201. (1528. V. 29., *in possessione Bachi, loco videlicet sedis nostre iudicarie, f. III. a. Ascens. dom.*); ENMLt, iktári Bethlen cs lt, 1536. III. 7., R. VI. fasc. 184 ½/9 [= uo., középkori okl. 179. sz.], csonka oklevél (*in Bachy, f. III. p. dom. Invocavit*).

67 MOL, Solyom Fekete gyűjt., 1531. XI. 21. (*in Pesthes, f. III. a. Clementis pape*), ed.: HunyadmÉvk V(1887–1888). 108–109.

68 CDTrans II. 786. sz. (1333. IX. 29.); TelOkl I. 223 (1390. I. 26.).

69 ZsOkl I. 3929. sz. (1395. IV. 20.); Révay cs központi lt, 87/2/4 (DF 260303, 1524. X. 11.); ENMLt, iktári Bethlen cs lt, 1536. III. 7., R. VI. fasc. 184 ½/9.

70 ENMLt, iktári Bethlen cs lt, 1488. VI. 17. (DF 255046); DL 46091 (1488. VII. 1.), ed.: Solyom Fekete Ferenc: *A magyarság és az oláh incolatus Hunyadban*. HunyadmÉvk I(1880–1881). 68–69.

71 Staatsarchiv Nürnberg, Brandenburgisches Archiv, Brandenburger Literalien, 1225/2, ed.: Pataki: *Hunedoara* 201–202 (1528. VI. 9.); MOL, NRA, fasc. 1530/37, ed.: Pataki: *Hunedoara* 203–205 (1528. XI. 3.).

72 Engel: *Térkép*; Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. Bp. 1890–1913. (A továbbiakban: Csánki) V. 70 (Bácsi), 74 (Barcsa); Györffy II. 289 (Bácsi, Barcsa).

73 CDTrans II. 17 (1302. IV. 16.); Györffy II. 277.

74 CDTrans III. 357 (1346. X. 30.); Györffy II. 277.

75 A megye úthálózatára I. Györffy II. 287–288.

76 CDTrans II. 198. sz. (1312. VI. 4., *in Clus, in quind. p. oct. Penth.*).

77 Uo. II. 825. sz. (1334. VIII. 10., *Clusvar, f. IV. a. Assumpt. Marie*).

78 Uo. II. 1025. sz. (1339. II. 10., *Clus, in Cynerum*).

79 TelOkl I. 108–110; uo. I. 110. (1358. VIII. 1.).

80 Uo. I. 111 (1359. I. 16.); uo. I. 180. (1378. IX. 15.).

81 Uo. I. 201–202 (1381. IX. 11.).

82 DL 27087 (1497. XI. 8., *in Apahyda, f. IV. a. Martini ep.*).

83 Pl. MTAKKt, 1482. III. 13. (DF 244105); DL 105520 (1484. IV. 7.).

1398.,⁸⁴ illetve 1416. évi oklevelében ugyan a Doboka vármegyei Bonchida szerepel a kiállítás helyeként, de ezek nyilvánvaló elírások a szokásos Apahida helyett.⁸⁵ Kolozs vármegye ispánja, patai Dezső Antal a szolgabírák nélkül, családi birtokán, *Patán* bocsátott ki oklevelet (1460), Rápolti György pedig a kápolnai közgyűlésen (1467), de ezek nem a vármegyei ítélszék kiadványai.⁸⁶ 1499-ben Kolozs vármegye alispánjai és szolgabírái *Kolozsvárott* bocsátottak ki oklevelet egy előttük megtörtént birtokelidegenítés ügyében;⁸⁷ és hogy ez nem csak elírás, mutatja, hogy a következő fennmaradt oklevélben, 1510-ben is Kolozs vármegye nemességének összessége itt bocsát ki oklevelet – amint az oklevélben szerepel: „bírói ítélszékünk helyén”.⁸⁸ 1512-től a vármegye már a Kolozsvárhoz közeli *Bácson* (a mai Kisbács), tartotta ítélszékét, legalább 1526-ig,⁸⁹ 1530–1533 között azonban a helyszín Kolozsvár,⁹⁰ utóbb pedig, 1539-től, *Szamosfalva*.⁹¹ Noha a Kolozs megyei ispánok olykor Léta vár várnagyai is voltak (1332, 1408, 1419), a sedria helyszínét ez nem befolyásolta.⁹² A Dobokához hasonlóan kelet–nyugat irányban hosszsan elnyúló Kolozs vármegyében is a földrajzi középpontban terültek el a szomszédos Kolozs, Kályán és Apahida települések. Ezekről nem messze található a később egymást követő, ugyancsak szomszédos Kolozsvár, Bács és Szamosfalva.⁹³ Ezek a települések is fontos útvonalak mentén feküdtek; Bács, Kolozsvár, Szamosfalva és Apahida például a vármegyén nyugat–kelet irányban végigvezető út mentén, a Kis-Szamos völgyében, Kolozs pedig a Tordára tartó hadiút mentén.⁹⁴ Kolozs város, majd mezőváros, Kolozsvár királyi város, Kályán nemesi birtok, Apahida és Bács pedig a kolozsmonostori bencés

- 84 1398. X. 9-én Kolozs vm. oklevelében a kibocsátás helye Bonchida (WassLt 231. sz.), de ez csak elírás. A keltezési hely Kolozs vm. szokott sedriahelye, Apahida kellene hogy legyen, mert Kolozs vm. ispánja és szolgabírái ugyanazon a napon ott állítottak ki oklevelet (WassLt 230. sz.).
- 85 WassLt 328. sz. (1416. I. 29.). – Mint már említettük, egy 1422. évi, Apahidán kelt megyei oklevélben tévesen szerepel Doboka vm. neve, mert az voltaképpen Kolozs vm. kiadványa, az itt említett szolgabírák ugyanis Kolozs vm. szolgabírái (TelOkl I. 462, 1422. IX. 30.).
- 86 DL 28844 (1460. VIII. 7.); DL 27031 (1[4]67. VI. 4.).
- 87 ENMLt, Kemény cs malomfalvi lt, 1499. II. 27. (DF 252665. és 257841).
- 88 Uo. 1510. I. 2. (DF 252688).
- 89 ENMLt, Jósika cs hitbizományi lt, 1512. III. 3. (DF 257623); ENMLt, Suky cs lt, 1526. II. 7. (DF 255218).
- 90 KmJkv II. 4326. sz. (1530. X. 26., *in civitate Koloswariensi, loco scilicet sedis nostre iudicarie, f. IV. a. Sim. et Jude*); Suky cs lt, 1533. II. 12., középkori okl. 188. sz., ed.: Petrichevich Horváth Emil: *A Petrichevich család történetének regesztái*. Első rész. II. 1069–1942.. Pécs 1942. (A Mogorovich nemzetségbeli Petrichevich család története és oklevéltára) 368, 1950. sz. (*in civitate Koloswar, loco scilicet sedis nostre iudicarie, f. IV. a. Valentini mart.*).
- 91 ENMLt, Suky cs lt, 1539. II. 5., középkori okl. 204. sz. (*f. IV. p. Purif. Marie virg., in Zamosfalwa, loco scilicet sedis nostre iudicarie*); ENMLt, Jósika cs hitbizományi lt, 1544. V. 21., középkori okl. 25. sz. (*f. IV. vid. in profesto Ascens. dom., in Zamosfalwa, loco scilicet sedis nostre iudicarie*).
- 92 Rimai Miklós kolozsvári (!) ispán (1331), létai várnagy (1331–1341), Kolozs vm. ispánja (1332); l. Engel: *Archontológia* II. 205; Drági F[erenc?] Kolozs vm. ispánja és Léta vár várnagya (1408: *Franciscus de D[--- et] Stephanus de Angal dictus, castellani de Leta, comites de [Clu]s*, TelOkl I. 342); Drági Jakab Kolozs vm. ispánja (1417–1419), létai várnagy (1419), ZsOkl VII. 1000. sz.
- 93 Györffy III. 353 (Kolozs), 351 (Kályán), 342 (Apahida), 356–360 (Kolozsvár), 342 (Bács), 370–371 (Szamosfalva); Csánki V. 305–307 (Kolozs), 364–365 (Kályán), 327–328 (Apahida), 310–324 (Kolozsvár), 330 (Bács), 403 (Szamosfalva).
- 94 Kolozs vm. úthálózatára l. Györffy III. 337–338; a Kolozsra tartó utak: Csánki V. 305.

apátságé volt. Az ítélőszéket kéthetenként,⁹⁵ általában szerdán (*feria quarta*) tartották,⁹⁶ az ügyek tárgyalása egy-két napot vehetett igénybe.⁹⁷

Küküllő vármegye 1331-ben Csávásban bocsátott ki oklevelet. A következő adatunk 1407-ből való, ekkor a keltezésben már *Kápolna* szerepel⁹⁸ (eldönthetetlen, hogy Alsó- vagy Felsőkápolna), holott az ispán okán, aki ekkor a küküllővári alvárnagyi tisztséget is viselte, nem lenne meglepő, ha a sedria helyszíne a nem messze fekvő, de központi jellegét már a XIV. század elején elvesztő, a király által birtokolt Küküllővár lett volna.⁹⁹ 1416-ban a Dicsőszentmártonhoz közeli, már a középkorban elnéptelenedett *Kornéltelkén*,¹⁰⁰ majd ugyanabban az évben újból *Kápolnán* 1439-ig,¹⁰¹ utána megint *Kornéltelkén* (1448),¹⁰² később pedig a Dicsőszentmártonhoz közeli *Szőkefalván* (1478),¹⁰³ 1479-ben *Abosfalván* állít ki a vármegye oklevelet.¹⁰⁴ 1499-ből az egyik szolgabíró *Bolkácson* kelt oklevele maradt fenn (ez utóbbi tanúvallatás).¹⁰⁵ 1513-ban ugyancsak *Szőkefalván* bocsát ki oklevelet a vármegye.¹⁰⁶ Abosfalva, Csávás, Kápolna, Kornéltelke és Szőkefalva egyaránt a vármegyét nyugat–kelet irányban átszelő Kis-Küküllő mentén a folyó völgyében húzódó nagy út mentén fekszik;¹⁰⁷ mindegyike kisnemesi birtok.¹⁰⁸ A megyeszékhely kiválasztásában tehát csak a földrajzi helyzet, könnyű megközelíthetőség játszott szerepet. Az oklevelek az ítélőszék helyszínének gyakori változása ellenére mindig szerdán (*feria quarta*) keltek.¹⁰⁹

95 Pl. WassLt 234. sz. (1398. XI. 6.); uo. 235. sz. (1398. XI. 20.).

96 Vasárnap kiállított oklevelek: CDTrans II. 198. sz. (1312. VI. 4.); uo. II. 223. sz. (1314. VII. 13.); kedden tartott sedria: ENMLt, Kemény cs malomfalvi lt (1424. IV. 11., DF 257807; *Apathyda*, f. III. p. dom. Iudica); csütörtökön kelt jelentés: WassLt 393. sz. (1429. III. 17., in *Apathyda*, f. V. p. Iudica); szombaton keltezett idézés: TelOkl I. 126–127 (1363. IX. 23.); kedden tartott ítélőszék: ENMLt, Kemény cs malomfalvi lt, 1424. IV. 11. (DF 257807, *Apathyda*, f. III. p. dom. Iudica) . stb.

97 1466. I. 8-án elkezdett ítélőszék másnapján kelt oklevél: ENMLt, Suky cs lt, 1466. I. 9. (DF 255275), ed.: Petrichevich: i. m. 357, 1878. sz..

98 Csávás: CDTrans II. 722. sz. (1331. XI. 6.); Kápolna: TelOkl I. 325. (1407. VIII. 31.).

99 Györffy III. 544, 556–557; Csánki V. – 1361-ben Küküllő vm. ispánja egyben Újvár (Küküllő vm.) várnagya is, a szolgabírákkal együtt ebben az évben kiadott oklevele csak tartalmi átírásból ismert, és kelet hely nélküli (1361: DL 29694, ed.: DocRomHist C. XIII. 672–674). – 1439-ben Küküllő vm. ispánja egyidejűleg Küküllővár várnagya, ispánként kiadott oklevele csonka, a kelet hely hiányzik (ENMLt, Mike Sándor gyűjt., 1439. XI. 11., DF 253594, ed.: TTár 1889. 750–751). – 1478-ban péterfalvi [Porkoláb] András [küküllővári?] várnagy (DL 62907, 1478. IV. 25; vö. Ub VII. 208, 4298. sz., 1479. III. 10.).

100 ZsOkl V. 2286. sz. (1416. IX. 9.). Küküllőpócsfalva, Erdőalja és Dicsőszentmárton között keresendő (1408: Ub III. 452–454; Csánki V. 885).

101 ZsOkl V. 2342–2344. sz. (1416. X. 7.); uo. V. 2375. sz. (1416. X. 21.); ENMLt, Mike Sándor gyűjt. (DF 253594, 1439. XI. 11.).

102 TelOkl II. 35 ([1448.] III. 20.)

103 DL 62907 (1478. IV. 25.).

104 DL 45771, ed.: Ub VII. 208, 4298. sz. (1479. III. 10., in *sede nostra iudiciaria*, in *Abasfalwa*).

105 SzNLt, Urkunden II/648 (DF 245292, 1499. XI. 24.).

106 ENMLt, Bánffy cs nemzetségi lt, 1513. VII. 6. (DF 261103).

107 A megye úthálózatára I. Györffy II. 544.

108 Györffy III. 547 (Abosfalva); 550 (Csávás), 554–555 (Kápolna), 562 (Szőkefalva); Csánki V. 866 (Abosfalva), 872 (Csávás), 882 (Kápolna; Alsókápolna 1393-ig a küküllővári uradalomhoz tartozó királyi birtok), 885 (Kornéltelke), 897–898 (Szőkefalva).

109 Kivétel: DL 62907 (1478. IV. 25.); SzNLt, Urkunden II/648 (DF 245292, 1499. XI. 24., *Bolgaacz, dom. a. Kathar. virg.*).

Torda vármegye ítélszékeének színhelye a középkorban végig a vármegye – és Erdély – egyik legjelentősebb kiváltságolt települése, Torda város (*civitas*, 1453-tól *oppidum*)¹¹⁰ volt, az ítélezéseket hétfőn (*feria secunda*) tartották.¹¹¹ Torda vármegye sedriahelyének kiválasztásakor a földrajzi szempontokon túlmenően döntő lehetett, hogy az erdélyi vajdák által a nemesség számára rendszertelen időközönként összehívott közgyűlést is e település határában tartották.¹¹² Az erdélyi vármegyei ítélszékek helyszínei közül a tordai bizonyult a legállandóbbnak. (A vajdai közgyűléseken egyébként mind a hét erdélyi vármegye szolgabírái is részt vettek, és egy ilyen közgyűlésen, 1348-ban kelt a jelenleg ismert egyetlen olyan oklevél, amelyet a hét erdélyi vármegye szolgabírái közösen állítottak ki.¹¹³)

Közismert, hogy az Árpád-kori ispáni székhelyek a XIV. század elejére elvesztették központi szerepüket, és a vármegyei ítélszékek sem itt üléseztek már.¹¹⁴ Hunyad vármegye kivételével a vajdai honorhoz tartozó várak sem vonzották a sedriákat, még akkor sem, amikor várnagyuk egyben megyésispán is volt. Erdélyben, akárcsak Magyarország más területein, kismemesi falvakban vagy mezővárosokban tartották a vármegyei ítélszékeket. Belsőszolnok, Doboka, Hunyad, Kolozs és Küküllő vármegyék esetében a székhely kiválasztásában elsősorban a földrajzi elhelyezkedés, a könnyű megközelíthetőség számított; Fehér és Torda vármegyékben pedig emellett egy-egy bírói fórum, az alvajdai, illetve a vajdai ítélszék megléte bizonyult döntőnek.

Az erdélyi vármegyék ítélszékeinek fontosabb helyszínei

Vármegye	székhely	ideje	ítélszék napja
Belsőszolnok	Dés	1368–1468	szerda
	Vízszentgyörgy	1470–1509	szerda
	Németi	1539	csütörtök
Doboka	Bonchida	1334–1544	kedd
	Szentimre	1339–1455	
Fehér	Szentkirály	1478–1479	egyházi ünnepek nyolcada
	Enyed	1483–1525	

110 Torda város a középkorban „Erdélynek legállandóbb politikai központjává s hadászat, közigazgatás és igazságszolgáltatás tekintetében is egyik legfontosabb helyévé” vált. Csánki V. 686.

111 A legkorábbi megyei oklevél 1335-ből való (I. alább), a kelethelyet 1383-tól tüntetik fel (1383. III. 30., TelOkl I. 208); 1536. XII. 4. (*in Barbare virg., in oppido Thorda*; ENMLt, iktári Bethlen cs lt, R. VI. fasc. 304/6 [= uo., középkori okl., 188. sz.]). – Kivételek: 1. Torda vm. 1335. VIII. 18-án, pénteken (*Thorde, f. VI. a. Steph. reg.*) írásba foglalja egy vizsgálatuk jelentését (Vay cs berkeszi lt: DL 96182, ed.: *Anjou-kori oklevéltár. 1301–1387*. XIX. Szerk. Kristó Gyula–Makk Ferenc. Bp.–Szeged 2004. 516. sz.). – 2. Torda vm. [1366.] IV. 30-i, csütörtökön írt jelentése (*V. f. p. Georgii mart.*, keltezési hely nélkül) Lackfi Dénes erdélyi vajdához (a kolozsmonostori konventnek a Batthyaneumban őrzött mlt-ban, DF 275185, ed.: DocRomHist C. XIII. 55–56). – 3. Torda vm. szolgabíráinak 1408. VII. 10-i, keddi (*Torde, f. III. a. Margarethe virg.*) bizonylata egy bírság kifizetésének elmulasztásáról (TelOkl I. 341). – 4. Torda vm. 1436. IX. 3-i, keddi (*III. d. f. V. a. Nat. Mar. virg.*, keltezési hely nélkül) jelentése Lépes Loránd erdélyi alvajdához (a kolozsmonostori konventnek a Batthyaneumban őrzött mlt-a, DF 275261, ed.: TTár 1897. 349).

112 Janits: i. m. 38.

113 CDTrans III. 458. sz. (1348. V. 10., DL 30647).

114 Tringli: i. m. 505.

Vármegye	székhely	ideje	ítélőszék napja
Hunyad	Déva	1333–1371	szerda (1333–1390)
	Barcsa	1382–1516, 1528	kedd (1395–1536)
	Bácsi	1520–1523, 1528, 1536	
	Pestes	1531	
Kolozs	Kolozs	1312–1378	
	Apahida	1381–1497	
	Kolozsvár	1499–1510, 1530–1533	szerda
	Bács	1512–1526	
	Szamosfalva	1539–1544	
Küküllő	Csávás	1331	
	Kápolna	1407	
	Kornéltelke	1416, 1448	mindvégig szerda
	Kápolna	1416–1439	
	Abosfalva	1479	
	Szőkefalva	1513	
Torda	Torda	1383–1536	hétfő

